

M U Z E U L Ț Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

TRANSILVANIA SECOLULUI AL XVII-LEA REFLECTATĂ ÎN *HISTORIA DELLA REPUBBLICA VENETA* A LUI BATTISTA NANI

Florina CIURE*

17TH-CENTURY TRANSYLVANIA REFLECTED IN BATTISTA NANI'S *HISTORIA DELLA REPUBBLICA VENETA* ABSTRACT

Historia della Repubblica Veneta (from 1613 to 1671), by Battista Nani, first part, printed in 1662, after a brief introduction on the origin of the city, presents its history starting from 1613 until 1644, while the second part, published in 1679 continues to describe the events until 1671. Its history is an important source for seventeenth-century Venice, for foreign events in which the Republic was involved. The book also contains information on the history of Transylvania, especially on the participation of Prince Gabriel Bethlen (1613-1629) in the Thirty Years' War. Nani also provides detailed information on the changes in leadership of the Transylvanian principality after the end of the religious conflict. The overall picture is that of the tensions between the Ottomans and Transylvania in the mid-17th century, in which Venice was indirectly involved, given that the Turkish wars affected the balance of power in the Balkans and the Mediterranean. As a professional diplomat, Nani witnessed some of the events and characters reported in his book, so his information is accurate, the fruit of his direct experience. The sources used are also first-hand, resulting in a truthful book, full of important detail for the history of Transylvania.

Keywords: Transylvania, Giovanni Battista Nani, 17th century, Thirty Years' War, Ottomans.

Giovanni (Giovan) Battista Nani (în unele surse Battista Felice Gaspare Nani) s-a născut la Veneția pe 30 august 1616, ca al doilea fiu al patricianului Giovanni dei Nani „dal Sesano” (sau „dal Cesano”) din San Giovanni Novo și al Marinei Lando, fiica lui Antonio din ramura San Simeone Profeta. El a semnat întotdeauna „Battista”, deși contemporanii săi îl numeau Giovanni Battista. Tatăl și unchiul său, Battista (1566-1647), au fost activi în diplomatie și politică, ambii candidând la demnitatea de Doge. A studiat literatura și dreptul cu părintele Giuseppe Renzoli sau Renzuoli da Arezzo, doctor în drept la Universitatea din Pisa și revizor de carte la Veneția din 1631 până în 1661, precum și membru al *Accademia degli Incogniti*. A studiat, de asemenea, filosofia cu dominicanii de la Bazilica San Zanipolo. În 1634 a plecat la Vicenza împreună cu fratele său mai mare, Agostino, ales căpitan al orașului, și s-a dedicat studiilor literare și exercițiilor cavalești. Pe 4 decembrie 1637, a fost ales prin tragere la sorți dintre cei care împliniseră 18 ani și a intrat în Marele Consiliu cu șapte ani înainte de vârsta legală. La începutul

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal/Universitatea din Oradea, Centrul de Studii Interdisciplinare; e-mail: florinaciure@gmail.com.

anului 1639 a plecat la Roma, unde a locuit până în mai 1640 cu tatăl său, care fusese ales ambasador extraordinar la Urban al VIII-lea pentru a discuta posibilitatea unei politici comune împotriva otomanilor, însoțindu-l peste tot în timpul negocierilor. Pe 14 septembrie 1641 și din nou în 1642, a fost ales în funcția de *savio agli ordini*, prima etapă a unui *cursus honorum* în cadrul magistraturilor care i-a permis să acceadă în Senatul Republicii¹.

În 1641, Nani a fost admis în Colegiul Senatorilor și, pe 28 aprilie 1643, a fost numit ambasador în Franța. Pregătirile pentru plecarea sa au durat un an, iar el a ajuns la Paris abia în mai 1644, după ce a fost ales *savio di terraferma* pe 30 martie 1644, funcție pe care nu a putut să o ocupe. A fost foarte stimat de cardinalul Mazarin, care îl consulta adesea în treburile publice. În 1648, s-a întors la Venetia, după ce a obținut un ajutor considerabil în oameni și bani de la curtea franceză pentru apărarea Candiei împotriva Imperiului Otoman. Apoi i s-a încredințat supravegherea afacerilor de război și a finanțelor, fiind ales *savio di Terraferma* de mai multe ori (3 octombrie 1648; septembrie 1649 și 1652) și a devenit senator în 12 septembrie 1649. La 17 martie 1652 a fost ales istoric oficial al Republicii și superintendent al arhivelor publice (în special *Secreta*, care deținea înregistrările Senatului, ale Consiliului celor Zece și ale altor organisme cu acces foarte limitat). Într-un gest mărinimos, a renunțat la salariul său din cauza dificultăților financiare ale Republicii. În 2 ianuarie 1654, a fost numit în funcția de reformator al Universității din Padova, însărcinat, printre altele, cu emiterea licențelor de tipărire (a fost numit și în 1664, 1669, 1673 și 1677). Pe 3 iulie 1653 a fost ales ambasador pe lângă împăratul Ferdinand al III-lea (dar a plecat abia spre sfârșitul anului 1654, iar în timpul călătoriei a aflat de alegerea sa ca *savio grande* la Innsbruck). A fost o misiune dificilă, călătorind între Viena, Passau și Praga, unde, pe de o parte, a căutat (în zadar) sprijinul Casei de Habsburg împotriva forțelor otomane, iar pe de altă parte a încercat să recruteze contingente pentru armata venețiană, întâmpinând inițial obstacole în Consiliul de Război. Imediat ce s-a întors acasă, a fost forțat să revină la Viena ca ambasador extraordinar pentru încoronarea imperială și acolo a fost informat, în iulie 1659, de alegerea sa ca ambasador extraordinar pe lângă Ludovic al XIV-lea, pentru a solicita subvenții pentru conflictul din Creta. Pe 9 octombrie se afla deja la Paris, apoi, după mai multe întâlniri cu ministrii și cu Mazarin, a stat mult timp în Languedoc, pentru a urmări îndeaproape întâlnirea dintre Ludovic al XIV-lea și Filip al IV-lea al Spaniei, și la Toulouse pentru a participa la nunta regelui francez (iunie 1660)².

Între 1661 și 1667 a fost numit *savio grande* de 17 ori, iar pe 3 februarie 1662 a devenit procurator al orașului San Marco, îndeplinind, totodată, mai multe funcții administrative. Dar activitatea politică nu a exclus activitatea intelectuală: la Paris, în 1644, fondase o academie „italiană”. La Venetia, între 1661 și 1663, a găzduit ședințele Academiei Filaleti, dedicată filosofiei naturale și botanicii, și a fost membru al Academiei Dodonea. În ianuarie 1659 i se acordase demnitatea de bibliotecar al orașului San Marco³.

În 1664 a fost trimis ca ambasador în Sfântul Imperiu Roman, pe care l-a vizitat din nou după urcarea pe tron a împăratului Leopold. În 1670, a plecat într-o a doua ambasadă la curtea Franței. La întoarcere, a fost numit procurator al orașului San Marco, iar la scurt timp după aceea a fost promovat în funcția de Căpitan General al Mării, dar a continuat să-și servească statul pe uscat. După încheierea conflictului din Creta, în 1671 a fost numit comisar pentru granițele din

¹ Dorit Raines, *Nani, Battista Felice Gaspare*, în *Dizionario Biografico degli italiani*, vol. 77, 2012 ([https://www.treccani.it/enciclopedia/battista-felice-gaspare-nani_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/battista-felice-gaspare-nani_(Dizionario-Biografico)/)).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Dalmăția și a contribuit la definirea „liniei Nani”, linia de frontieră dintre teritoriile venețiene și otomane⁴, iar mai târziu ministru plenipotențiar la Congresul de la Nijmegen (1678). A murit la Veneția pe 6 noiembrie 1678⁵.

Om de o cultură vastă și profundă, a scris și o istorie a orașului său, precum și alte lucrări minore. *Historia della Republica Veneta* (din 1613 până în 1671), redactată în italiană, a fost continuată de Michele Foscarini și Piero Garzoni. Prima parte, tipărită în 1662⁶, după o scurtă introducere asupra originilor orașului, începe să prezinte istoria acestuia din 1613 până în 1644, în timp ce a doua parte, publicată în 1679⁷, continuă să descrie evenimentele până în 1671. Cele două părți au fost retipărite de mai multe ori la Veneția (1676, 1686, 1720), dar și la Bologna (1680), iar traducerile în engleză și franceză au fost aproape contemporane (prima parte la Londra în 1673 și la Paris în 1679, iar întreaga lucrare în franceză la Köln în 1682)⁸.

În cartea sa, el a oferit o istorie generală a timpului său. În dedicația adresată dogelui Domenico Contarini, Nani și-a prezentat punctul de vedere asupra profesiei de istoric, susținând că a luat „Adevărul drept escortă, ca suflet al Istoriei” și a indicat sursele pe care le-a folosit: „Accesul la prinți, negocierile cu miniștrii, discuțiile cu executorii celor mai importante chestiuni, vizitarea unor situri și locuri m-au informat despre evenimente străine, așa cum am putut afla despre cele interne, nu numai prin accesul la arhivele publice și la cele mai secrete consilii, ci și pentru că acestea au fost în mare parte gestionate de strămoșii și rudele mele și, în unele cazuri, de mine însumi”⁹.

Istoria sa este o sursă importantă pentru Veneția secolului al XVII-lea, pentru evenimentele externe în care s-a implicat Republica (relațiile cu Franța, Imperiul Otoman, problemele de frontieră, războaiele, diplomația), tocmai pentru că a fost contemporan cu evenimentele pe care le discută și a avut acces privilegiat la documente și surse diplomatice venețiene. Istoricii recunosc că Nani are un bun simț al ordinii cronologice și narrative și, mai ales atunci când abordează evenimente recente (cele din timpul său), oferă mai multe detalii. Nu este surprinzător faptul că, în calitate de istoric oficial al Republicii, Nani are o perspectivă care favorizează Veneția: în judecățile, descrierile și discursurile sale diplomatice. Unii cercetători moderni subliniază că, în anumite cazuri, tinde să apere deciziile venețiene sau nu reușește să recunoască argumentele adversarilor săi cu suficient echilibru. Dincolo de narațiunea istorică, Nani este util pentru înțelegerea diplomației venețiene din timpul său – negocierile, echilibrul puterii, modul în care Veneția și-a gestionat imaginea, alianțele, împrumuturile și războiul. Experiențele sale personale ca ambasador fac povestea mai concretă, văzută „din interior”. Însă metoda de a lua notițe în urma dezbaterilor din Senat și din Colegiu și convingerea că rețeaua venețiană de informatori,

⁴ A se vedea: Angela De Maria, *Making borders. The Dalmatian «linea Nani» and the defence of Salona fort*, în *Tusculum. Časopis za solinske teme*, vol. 12, 2019, p. 61-84; Samuele Fagherazzi, *La “linea Nani”: la delimitazione del confine tra Repubblica di Venezia e Impero Ottomano in Dalmazia dopo la guerra di Candia*, teză de licență, Universitatea din Padova, 2023/2024 ([chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://theses.unipd.it/retrieve/af245923-8045-4cde-b199-e6aece7b44f4/Fagherazzi%20Samuele.pdf](https://theses.unipd.it/retrieve/af245923-8045-4cde-b199-e6aece7b44f4/Fagherazzi%20Samuele.pdf)).

⁵ Giuseppe Pavanello, *Nani*, în *Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti*, vol. 24, Istituto Giovanni Treccani, Roma, 1934, p. 197.

⁶ HISTORIA DELLA REPUBLICA VENETA DI BATTISTA NANI CAVALIERE, E Procuratore di San Marco. IN VENETIA, MDCLXII, Per Combi & La Nou. *Con Licenza de' Superiori e Privilegio*. [8] + 895 (891) + [20] p.

⁷ HISTORIA DELLA REPUBLICA VENETA DI BATTISTA NANI CAVALIERE, E Procuratore di San Marco. PARTE SECONDA. IN VENETIA, MDCLXXIX, Per Combi & La Nou. *Con Licenza de' Superiori e Privilegio*. [8] + 538 + [48] p.

⁸ D. Raines, *op. cit.*

⁹ B. Nani, *Historia della Republica Veneta*, Per Combi, & La Noù, Veneția, 1676, p. [5]. A se vedea și D. Raines, *op. cit.*

extinsă în Europa și Orient, era capabilă să surprindă fiecare eveniment, decizie sau „mister” și să îl prezinte Senatului, fac ca povestea lui Nani să fie „venetocentrică”, „incapabilă de raționament în termeni europeni, având în vedere lipsa unor ipoteze strategice ample și a unor discuții politice”¹⁰. Mai mult, unele pasaje sunt considerate de alți istorici ca fiind „excesiv retorice” sau conținând discursuri care ar putea fi mai degrabă literare decât strict documentare (cum ar fi discursurile imagine din anumite momente). Totuși, acest lucru nu diminuează valoarea generală, ci impune cititorului modern să adopte o atitudine critică.

În relatarea sa, Nani nu se limitează la redarea faptelor ce țin de istoria Venetiei, ci împletește adesea narațiunea cu alte evenimente europene. Cartea conține și informații despre istoria Transilvaniei, în special despre participarea principelui Gabriel Bethlen (1613–1629) la Războiul de Treizeci de Ani. Conflictul izbucnit în 1618 între catolici și protestanți în Sfântul Imperiu Roman, cunoscut sub numele de Războiul de Treizeci de Ani, care a grupat majoritatea statelor europene în două coaliții – Liga Catolică și Uniunea Evanghelică – i-a oferit principelui transilvănean Gabriel Bethlen oportunitatea, sub pretextul sprijinirii rebelilor protestanți cehi (1619–1622), de a-și implementa politica externă ambițioasă și expansivă în detrimentul Habsburgilor. Un rol important în planurile sale era acela de a ajunge la o alianță cu Venetia, direct interesată să-i țină pe Habsburgi implicați într-un conflict intern, pentru a evita orice amenințare din partea Casei de Austria la adresa intereselor sale în zona granițelor comune¹¹.

În prima parte a cărții regăsim referințe la acțiunile boemilor în contextul implicării lui Gabriel Bethlen în Războiul de Treizeci de Ani: „Boemii, după ce au apelat la Poarta Otomană pentru a-l implora pe Bethlen Gabor, prințul Transilvaniei, să le permită să-și miște armele în acele părți unde mulți eretici din țară îi instigau, nu au avut nicio dificultate în a obține acest lucru”¹². Nani oferă o descriere detaliată a acțiunilor militare ale lui Gabriel Bethlen. Autorul indică, de asemenea, anii în care au avut loc evenimentele, facilitând urmărirea evoluției lor. Pentru anul 1619, Nani amintește de succesele lui Bethlen, inclusiv cucerirea orașului Košice, ocuparea întregii Slovacie de astăzi și intrarea în Bratislava, unde a primit coroana Sfântului Ștefan: „În orice caz, mișcarea lui Gabor a fost inițial furioasă, deoarece, fără prea multă rezistență, a luat în stăpânire Cassovia și Ungaria Superioară. Apoi Altenburg și Pressburg, sau Possonia, unde a găsit Coroana, venerată de acele popoare, ca o garanție cerească a unui Imperiu legitim”¹³.

¹⁰ Stefano Andretta, *La Repubblica inquieta: Venezia nel Seicento tra Italia ed Europa*, Roma, 2000, p. 83.

¹¹ Referitor la participarea lui Gabriel Bethlen la Războiul de Treizeci de Ani a se vedea: Paul Cernovodeanu, *Transilvania și Războiul de 30 de ani*, în *Studii și articole de istorie*, XXI, 1973, p. 15-25; Cristina Feneșan, *Transilvania și Războiul de treizeci de ani*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, XXVI, 1983-1984, p. 119-139; Cristian Luca, *Câteva „avvisi” inedite relative la politica externă a principelui Gabriel Bethlen (1628-1629)*, în *Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol» din Iași*, XXXVI, 1999, p. 163-170; Idem, *Participarea Transilvaniei la Războiul de treizeci de ani în perioada domniei lui Gabriel Bethlen (1613-1629)*, în *Istros*, X, 2000, p. 425-434; Idem, *Prima etapă a participării Transilvaniei la Războiul de treizeci de ani în lumina unor documente venețiene inedite*, în *Argesis. Studii și comunicări – seria istorie*, IX, 2000, pp. 177-185; Constantin Rezachevici, *Autoritatea princiară în Transilvania. Participarea la Războiul de 30 de ani*, în *Istoria românilor*, vol. V: *O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)*, vol. îngrijit de Virgil Cândea, București, 2003, p. 83-96; C. Luca, *Quelques notes et documents concernant la participation de la Transylvanie à la guerre de trente ans pendant la principauté de Gabriel Bethlen (1613-1629)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XLVI, nr. 1-4, 2007, p. 161-73.

¹² B. Nani, *Historia della Republica Veneta*, Per Combi, & La Noù, Venetia, 1676, p. 209.

¹³ *Ibidem*, p. 210.

Trupele lui Bethlen s-au alăturat celor ale contelui Thurn în Boemia și Moravia, dar o încercare de a cucerii Viena a eșuat în noiembrie: „Confederații boemi, pentru a li se alătura, au intrat în Austria și aproape au ocupat podurile Vienei, dacă D’Ampiere și Marradas nu i-ar fi sprijinit cu o apărare îndrăznească. Aceștia înaintau spre Ungaria, când Buquoj [Karel Bonaventura Buquoy], cu doar cinci mii de oameni, l-a întâlnit pe Gabor, care cu cincisprezece mii mărșăluia nu departe de Pojon, știind că ungurii sunt mai degrabă feroce decât puternici, a dat o luptă și i-a pus pe fugă. Victoria, dată fiind disproporția forțelor, nu a fost suficientă pentru a-l împiedica pe Torre [Enrico Matteo von Thurn-Valsassina] să se unească cu Gabor și să intre în Austria, amenințând Viena cu un asediu; dar, cum sezonul era înaintat în noiembrie, iar militarii consumaseră rapid proviziile din țară, au fost nevoiți să se retragă”¹⁴.

Bethlen a fost obligat să renunțe pe neașteptate la Austria din cauza veștii despre sprijinul polonez pentru Gheorghe Homonnai¹⁵ și pregătirile sale pentru o intervenție în Transilvania: „cu atât mai mult, cu cât arhiducele Carol, fratele lui Ferdinand, alungat în revolta sileziană din Biserica sa din Bratislava și refugiindu-se la Sigismund, regele Poloniei, obținuse de la acesta o recrutare de zece mii de soldați, chiar împotriva consimțământului Principatelor Regatului, iar aceștia, sub conducerea baronului maghiar Homonai, intrând în Ungaria Superioară, îl învinseseră pe Ștefan Ragotzi, generalul lui Gabor”¹⁶.

Opoziția nobiliară antiimperială din nordul Ungariei, reunită în Dieta de la Banská Bystrica, i-a oferit lui Bethlen coroana regală, dar principele, având în vedere poziția Porții și condițiile impuse de stările transilvănene, a refuzat să o accepte. După ce cucerise o mare parte din Ungaria Regală, Bethlen a favorizat pacea sau cel puțin un armistițiu de zece luni. „Prin urmare, confederații au fost de acord nu numai să părăsească Austria; dar o dietă din Ungaria, în care era vorba de conferirea acelei coroane lui Gabor, a fost dizolvată din frică; într-adevăr, Gabor însuși, păstrându-și cuceririle, a cedat unui armistițiu care, deși nu s-a încheiat cu pacea, a înlăturat oricum acea distragere supărătoare timp de zece luni, dându-i lui Homonai oportunitatea de a trece în Silezia și Moravia, lui Buquoj în Austria Superioară și lui d’Ampiere să-l urmărească pe Torre în Boemia”¹⁷.

Pentru a relua conflictul, principele Gabriel Bethlen și aliații săi au cerut ajutorul Porții: „Este sigur că agenții noului rege al Boemiei și ai lui Gabor îi provocau pe turci cu un plan la fel de impiu pe cât este de imprudent să slăbești un dușman privat prin extinderea interesului public al creștinătății. Bailul venețienilor, prin ordin expres al Senatului, s-a ținut departe de aceste negocieri; dar la Veneția se părea că Republica era un refugiu pentru oricine cerea ajutor. Palatinul a cerut cel puțin o sută de mii de ducăți. Gabor a cerut ajutor [...]”¹⁸.

Nani menționează și ajutorul pe care Bethlen l-a solicitat Republicii Venețiană¹⁹, dar în zadar: „Totuși, după Bătălia de la Praga, Gabor ar fi acceptat și el pacea; dar solicitând funcția de Palatin al Regatului, care este același lucru cu viceregele, nu s-a putut realiza. A primit titlul regal și, din

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Veniamin Ciobanu, *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea: Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601-1634)*, Editura Academiei Române, București, 1994, p. 198.

¹⁶ B. Nani, *op. cit.*, p. 210.

¹⁷ *Ibidem*, p. 210-211.

¹⁸ *Ibidem*, p. 232-233.

¹⁹ Vezi: F. Ciure, *Relațiile politico-diplomatice ale lui Gabriel Bethlen cu Republica Venețiană*, în *Crisia*, nr. 35, 2005, p. 67-78; Gizella Nemeth, Adriano Papo, *Le ambascerie a Venezia del principe di Transilvania Gabriele Bethlen e la guerra dei Trent’Anni*, în *Crisia*, nr. 46, 2016, p. 33-42.

nou, îndemnându-i pe venețieni să-i acorde ajutor, nu l-a obținut, deși, pentru a-i atrage, s-a oferit să permită orașului Senj, care le dăduse deja mult de furcă, să cadă în mâinile lor”²⁰.

La 20 august 1620, Bethlen a fost ales rege al Ungariei de către Dieta de la Banská Bystrica cu acordul otomanilor, dar a refuzat titlul pentru a se împăca cu Habsburgii. În ciuda acestor încercări de pace, războiul a fost reluat în septembrie. „Silezia a fost curând supusă de saxoni, iar Ungariei, după ce Gabor a implorat în zadar ajutorul turcilor și venețienilor, i-a convenit să accepte pacea și legile. Bethlem, după ce și-a returnat coroana, a renunțat la titlul de rege, fiind răsplătit cu șapte comitate în Ungaria și a două ducate mari din Silezia”²¹. Nani face referire la Tratatul de la Nikolsburg din 6 ianuarie 1622, prin care Bethlen a primit pe viață șapte comitate ale Ungariei. Nu după mult timp, aliații au pregătit o nouă campanie împotriva imperialilor, precedată de tratatul de la Haga, semnat în 1625: „Din acest motiv, la Haga s-a ținut un congres, la care au fost de acord miniștrii Franței, Angliei, Danemarcei, Suediei, Gabor și alți prinți din Nord, dând impresia că nu mai conspirau să modereze măreția austrieilor, ci să o răstoarne complet”²².

În 1626, Nani consemnează că Bethlen era gata să înceapă o nouă campanie militară, „și despre Gabor, care în Ungaria se prefăcea că încălcă din nou Pacea”²³, după ce se căsătorise cu sora Electorului de Brandenburg, prin urmare, împăratul era îngrijorat de noile vești²⁴. Operațiunile militare au continuat, chiar dacă „în Silezia Mansfelt pierduse ocazia de a progresa din cauza întârzierii lui Gabor în a se alătura”, însă „imperialii îl închiseseră între două râuri, dar, când s-au gândit că-l țin închis, a ieșit pe furiș și a pătruns în munții Ungariei, unde i s-a alăturat în cele din urmă fratele lui Gabor cu trei mii de cai, și la scurt timp după un corp numeros de turci, cu care putea să-i învingă pe dușmani prin numărul forțelor și prin sprijinul poporului, dacă faima victoriei lui Luther nu i-ar fi servit lui Valstain [Valenstein] de mare ajutor, deoarece Gabor, dedicându-se unor noi proiecte de pace, s-a separat de Mansfelt și, urmându-i exemplul, turcii s-au retras, după care Contele, înconjurat de imperiali între munți fără provizii și fără bani, cu trupele sale disperate și epuizate, dând puținelor rămășițe ale armatei ordinul de a încerca să se unească cu ardelenii, a fugit aproape singur și, cu un sfat disperat, a pătruns în provinciile turcești, a schițat noi uniuni și tratate cu miniștrii otomani și a pornit spre Dalmația, pentru a merge la Veneția și de acolo la acei prinți care îl ajutaseră în alte rânduri”²⁵.

În 1627 a avut loc o altă încercare de a-l implica pe Principele Transilvaniei în război, dar de data aceasta fără succes, întrucât Pacea de la Bratislava, semnată în 1626, care a încorporat clauzele tratatelor anterioare, a marcat, totodată, renunțarea definitivă a lui Bethlen la politica sa antihabsburgică. „Bethlem Gabor a fost tentat din nou chiar de Prinț, dar acesta, după ce stabilise un nou tratat de pace cu Ferdinand, după înfrângerea lui Mansfelt și dezordinea trupelor sale, nu a putut să-l încalce, deși nu i-a lipsit voința, deoarece nu avea ajutorul și consimțământul turcilor”²⁶.

După moartea lui Gabriel Bethlen și urcarea pe tronul Transilvaniei a lui Gheorghe Rákóczy I, foștii aliați l-au contactat pe noul principe pentru a-l implica în luptele împotriva împăratului Ferdinand al II-lea de Habsburg: „Ferembach [...] ministrul suedez [...] a mers la

²⁰ B. Nani, *op. cit.*, p. 242.

²¹ *Ibidem*, p. 271.

²² *Ibidem*, p. 370.

²³ *Ibidem*, p. 392.

²⁴ *Ibidem*, p. 393.

²⁵ *Ibidem*, p. 396.

²⁶ *Ibidem*, p. 399.

Veneția cu scrisori de acreditare, dar nu a cerut nimic altceva decât comoditatea unei galere pentru a merge în Dalmația, călătoria sa îndreptându-se spre Buda, și de acolo în Transilvania la Ragotzi, care îi succedase răposatului Gabor, pentru a stabili prietenie și, de asemenea, pentru a concerta, din acea parte sensibilă și mai importantă, mișcările împotriva lui Ferdinand²⁷.

Implicarea Principatului Transilvaniei în Războiul de Treizeci de Ani în timpul domniei lui Gheorghe Rákóczy I de partea coaliției franco-suedeze, în februarie 1644, precedată de negocieri cu aliații încheiate în noiembrie 1642, a culminat cu pacea separată dintre Gheorghe Rákóczy I (1630–1648) și Ferdinand al III-lea de Habsburg (1637–1657), încheiată la Linz la 16 septembrie 1645²⁸.

În cartea lui Nani, evenimentele se mută în anul 1658, în timpul domniei principelui Gheorghe Rákóczy al II-lea (1648–1660). La accederea sa în fruntea principatului transilvănean (octombrie 1648), el și-a exprimat ambițiile pentru tronul Poloniei. În acest scop, s-a aliat cu cazacii conduși de Bogdan Hmelnițki și cu domnitorii Moldovei și Țării Românești, Vasile Lupu și Matei Basarab. În 1657, aliat cu Carol al X-lea Gustav al Suediei, a condus o armată de 40.000 de soldați împotriva regelui polonez Ioan Cazimir al II-lea²⁹. „Gheorghe Ragotzi [Rákóczy], prinț al Transilvaniei, care anterior fusese condus de o dorință zadarnică de a-și mări statul, a fost acum convins de suedezi și de unii nemulțumiți să spere la coroana Poloniei. A intrat în acel regat în cea mai grea iarnă, formând o alianță strânsă cu Carol Gustav, cu toate forțele pe care le-a putut aduna. Suedezi, mulțumiți cu prada și cu Prusia, nu au avut grijă să dea restul cui îl dorea. Moscoviții ocupaseră deja o mare parte din el; tătarii, sub pretextul ajutorului, devastau totul, iar băștinașii, fie disperați, fie împrăștiați, se gândeau doar la a scoate un profit din ruina comună. Astfel, acel nobil regat a devenit ca un câmp confuz de măcel și jaf, nu numai pentru propriul popor, cât și pentru străini. Ragoți [Rákóczy] a cultivat prietenia cazacilor și i-a ținut pe domnitorii Țării Românești și Moldovei uniți cu el prin legături puternice³⁰.

Nani subliniază faptul că Rákóczy nu a primit aprobarea sultanului și nici a lui Ferdinand de Habsburg. De fapt, în februarie același an, principele transilvănean s-a întâlnit cu o ambasadă a prințului Ferdinand de Habsburg, care venise să negocieze o înțelegere cu polonezii și să asigure întoarcerea lui Rákóczy în patrie. I s-a făcut o ofertă generoasă, constând în plata a 44.000 de monede de aur, cedarea orașului Lublin și a voievodatului Cracovia. Oferta a fost respinsă de principe, care nu a putut fi convins să întreprindă călătoria de întoarcere³¹. „Și deși știa că planurile sale nu puteau fi aprobate de turci și austrieci, nici mărirea sa nu putea fi binevenită, credea că primii erau implicați în propriile lor tulburări, iar că cei din urmă erau implicați în chestiunea alegerilor. Norocul i-a surâs la începutul încercărilor, dar cu o străfulgerare foarte scurtă, schimbându-și aspectul într-unul tulbure și furtunos, l-a împovărat curând cu nenorociri și ruină³².

Rákóczy a cucerit Cracovia și a intrat în Varșovia (martie-mai 1657). În mai, regele Carol al X-lea a fost forțat să se întoarcă în Suedia pentru a-i opri pe invadatorii danezi, iar pe 11 iulie,

²⁷ *Ibidem*, p. 475.

²⁸ Susana Andea, *Țările Române în secolul al XVII-lea*, în *Istoria României. Compendiu*, coord.: Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2004, p. 332.

²⁹ Călin Felezeu, *Cadrul politic internațional (1541–1699)*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 până la 1711), coord.: I.-A. Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Cluj-Napoca, 2005, p. 42-43.

³⁰ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 337.

³¹ Carol Göllner, *Gheorghe Rákóczi II (1648-1660)*, Editura Militară, București, 1977, p. 75.

³² B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 337-338.

generalul polonez Stefan Czarniecki l-a învins pe Rákóczy la Magierów, iar unsprezece zile mai târziu, principele transilvănean a suferit o înfrângere decisivă în bătălia de la Czarny Ostrów³³. „A ajuns la Cracovia și a plasat acolo o garnizoană, dar când s-a gândit să meargă mai departe, a constatat că polonezii, încurajați de ajutorul lui Leopold, începeau să reziste cu vitejie, iar suedezii, atacați de regele Danemarcei în statul Bremen, au fost nevoiți să se grăbească în acele părți pentru a-i ajuta. Prin urmare, după ce a fortificat Cracovia și alte câteva locuri, a considerat că este mai bine să se retragă în Transilvania”³⁴.

În continuare este prezentată o descriere detaliată a înfrângerii principelui transilvănean și a eforturilor depuse de acesta pentru a se salva și a se întoarce în patria sa alături de oamenii săi de încredere: „Însă polonezii, urmărindu-l, l-au prins într-o trecătoare îngustă și l-au înconjurat astfel încât, neputând scăpa, a fost nevoit să accepte legea, cu condiții extrem de nedemne, de a rechema garnizoanele din toate locurile și de a cumpăra cu aur permisiunea de a se întoarce acasă. Acest lucru nu a fost de ajuns, căci apoi au sosit tătarii, în număr de treizeci de mii de oameni, și l-au presat atât de mult încât, dacă nu s-ar fi salvat fugind, ar fi rămas prizonier, așa cum generalul său a rămas prizonier împreună cu restul armatei”³⁵.

Principele transilvănean a fost obligat să capituleze și să accepte o despăgubire mare, în valoare de 1.220.000 de florini, și să se întoarcă în Transilvania urmând un traseu stabilit de polonezi. Această ultimă condiție le-a permis tătarilor, aliați cu regele Poloniei, să desăvârșească distrugerea armatei princiare și să captureze numeroși soldați³⁶. Nani subliniază, de asemenea, prețul ridicat plătit de toți supușii săi pentru marea sa ambiție: „Aproape că nu exista o casă în Transilvania, fie ea de nobiliară sau de oameni simpli, care să nu jelească captivitatea sau moartea unuia dintre membrii săi, toți execrând astfel ambiția funestă a prințului lor. Pentru a potoli murmurele, a răscumpărat un număr mare de sclavi din mâinile tătarilor la un preț bun și, deținând cetățile și comorile, se credea în siguranță în Principat, străduindu-se cu tot felul de mijloace să-i îmbuneze pe turci și pe austriecii pentru acțiunile sale din trecut. Aceștia din urmă, care îl avertizaseră de mai multe ori să se abțină de la mișcări împotriva Poloniei, neoportune pentru ceilalți și dăunătoare pentru el însuși, văzându-l retras și afectat, nu erau lipsiți de o oarecare satisfacție”³⁷.

Campania militară a fost întreprinsă împotriva voinței Porții, care a refuzat să-l recunoască pe Gheorghe Rákóczy al II-lea drept Principe al Transilvaniei, în ciuda tuturor eforturilor sale diplomatice. Potrivit lui Nani, vizirul a folosit „rebeliunea” ca pretext pentru a purta război, demonstrând cum diplomația și acuzațiile erau instrumente politice pentru a justifica acțiunea militară. „Însă Vizirul avea o ură implacabilă împotriva lui, pentru că de ceva vreme acel Prinț îi adusese servicii foarte proaste la Poartă, cu riscul de a-și pierde viața. Acum se răzbuna, acuzându-l de rebeliune, pentru că îndrăznise, fără permisiunea Sultanului, în uniune cu Potentații străini, să ia armele și să se ridice de sub ascultare. Miniștrii imperiali îl reclamaseră mai întâi la Poartă pentru a-i sabota acțiunile; dar acum, mulțumiți să-l vadă revenit, încercau să-l îmbuneze pe Vizir și să-i îndepărteze gândurile și angajamentele legate de arme. Totul în zadar; la fel cum prietenii Prințului, și în special un ambasador suedez, își foloseau funcțiile în zadar, deoarece Vizirul, jurând constant că va fi ruinat, excludea orice propunere, refuza banii, îi

³³ S. Andea, *op. cit.*, p. 334; vezi și V. Ciobanu, *Românii în politica est-central europeană 1648-1711*, Iași, 1997, p. 16-64.

³⁴ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 338.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ C. Göllner, *op. cit.*, p. 88.

³⁷ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 338.

întemnița pe solii trimiși chiar de Prinț și amenința poporul cu pustiirea și ruina dacă nu-i trimiteau capul lui. În timp ce pașa de Buda și cel de Timișoara își pregăteau armele, vizirul a dorit să se retragă din războiul cu venețienii, pentru a putea ataca mai repede, cu mintea liberă și forțele unite, oriunde l-ar fi dus gândurile sale ascunse³⁸.

La 3 noiembrie 1657, Dieta Transilvaniei, la cererea Sublimei Porți, l-a detronat, acuzându-l că a întreprins un război neautorizat de Sultan, iar în locul său a fost numit principe Francisc Rhédey (2 noiembrie 1657 – 9 ianuarie 1658). Dar în ianuarie 1658 a fost repus în funcție ca principe al Transilvaniei de către Dieta întrunită la Mediaș³⁹. „Vizirul nu avusese grijă să se ocupe anul acesta de altceva decât de Transilvania, unde Ragotsi [Rákóczy], din cauza urii poporului și a adversității succeselor sale, cunoscându-și soarta în declin, a permis Stărilor să încerce să calmeze tulburările care amenințau ruina lor alegând un alt prinț. El nu a avut însă în vedere decât să câștige timp și, prin urmare, deși Francisc Redej [Rhédey] a fost ales în locul său, și-a păstrat totuși câteva cetăți, mulți bani și nu puțini susținători. Când, în timpul iernii, s-a trezit în siguranță de invazia tătarilor și de atacurile turcilor, și-a redobândit numele și puterea Principatului”⁴⁰.

În ciuda tuturor eforturilor sale diplomatice, în principal pe lângă împăratul Leopold, Rákóczy nu reușește să câștige favoarea otomanilor, care vor să-l înlăture de pe tronul Transilvaniei. „Vizirul, și mai amărât de aceasta, le-a cerut ardelenilor capul prințului lor și predarea unor cetăți. Ragotzi [Rákóczy] nu numai că s-a dat pe lângă oamenii săi, dar a încercat și să-i atragă pe maghiari împotriva pericolului comun. El a apelat în principal la Leopold și i-a descris adevăratele intenții ale turcilor: să subjuge acel Principat împotriva capitulațiilor jurate, pentru a deschide calea către câștiguri mai remarcabile, atât în Ungaria, cât și în Polonia”⁴¹.

Înfrângerea lui Gheorghe Rákóczy al II-lea ar fi pus în pericol nu numai existența Transilvaniei, ci ar fi dus și la ocuparea de către Poartă a unor orașe strategic importante, precum Oradea, și a unor teritorii din estul Ungariei, cedate principelui transilvănean prin Tratatul de pace de la Linz din 1645. „El a declarat că este sigur pe sine și pe interesele sale dacă ar dori să le predea Gyula și Oradea, cetăți, prima dintre ele dominând orașele de munte, și pe haiduci, un popor foarte curajos și valoros, cealaltă închide ușa intrării în Ungaria din acea parte, unde se crede că este cea mai expusă. Vina sa în ochii turcilor constă în posedarea lor; și prin predarea lor ar putea șterge crima nevinovată. Într-un astfel de caz, Leopold ar trebui să se gândească care ar fi soarta Ungariei și a provinciilor vecine; dacă turcii ar rămâne acolo și dacă ar acorda refugiu și trecere tătarilor; popoare prea cunoscute și temute, care aleargă cu nerăbdare la măcel și jefuire și care se hrănesc cu sânge, sau abia sătule cu aur, acordă o scurtă odihnă vecinilor lor”⁴².

Nani scoate în evidență politica habsburgică: poți urî un prinț, dar dacă este convenabil să-l menții, îl susții, chiar dacă numai în cuvinte. Rákóczy reprezenta o problemă politică, dar și o resursă temporară pentru Viena, care nu își putea permite să-l piardă în fața turcilor. Trimiterea lui Gonzaga cu un „corp slab de oameni” a fost aproape un act simbolic: a servit mai mult la demonstrarea atenției politice decât la garantarea unui ajutor militar real. De asemenea, evidențiază slăbiciunea structurală a lui Leopold, mai dedicat altor lucruri decât apărării propriu-zise a Ungariei, astfel încât pacea a fost doar o aparență fragilă și violentă. „Deși austrieicii îl detestau pe

³⁸ *Ibidem*, p. 338-339.

³⁹ C. Göllner, *op. cit.*, p. 103-104.

⁴⁰ B. Nani, *op. cit.*, parte secunda, p. 348-349.

⁴¹ *Ibidem*, p. 349.

⁴² *Ibidem*.

acest Prinț, ei îi iubeau totuși interesele, deoarece acesta deținea nu numai Transilvania, care fusese anterior cauza războiului dintre cele două Imperii, ci și Comitatele Ungariei, atribuite lui de Ferdinand, asupra cărora turcii își puteau întinde mâna și își puteau extinde cuceririle. Leopold, cu armele ocupate în Polonia și gândurile îndreptate spre Frankfurt, îi oferea acum speranțe bune și alinare, și, trimițându-l pe Annibale Gonzaga în Ungaria cu un corp slab de oameni pentru a-i ține sub control, dădea impresia că vrea să-l ajute pe Ragotzi [Rákóczy]. Dar turcii nu erau prea geloși, văzându-l pe Gonzaga înrădăcinându-se pe insula Scut, fără alt scop decât să țină țara acoperită, unde pacea este întotdeauna sângeroasă, între raiduri, uri și insulte”⁴³.

Deși aliații săi, Constantin Șerban și Gheorghe Ștefan, domnitorii Țării Românești și ai Moldovei, fuseseră detronați de otomani, Gheorghe Rákóczy al II-lea nu a renunțat la luptă, trimițând emisari la curțile europene, dar și la Papă, asigurându-l că va renunța la calvinism și se va converti la catolicism: „Principii Țării Românești și Moldovei, care erau foarte apropiați de Transilvania, fuseseră detronați. Cu toate acestea, el s-a recomandat tuturor cu scrisori și îndatoriri, în special Papei, dându-i anumite speranțe că va trece curând de la calvinism la cultul Bisericii Romane și, între timp, lăsând catolicilor o mai mare libertate în statele sale”⁴⁴.

Marea campanie de pedepsire a principelui Gheorghe Rákóczy al II-lea a debutat la începutul lunii august 1658, dar otomanii nu au reușit să-l neutralizeze, iar Oradea a rămas sub controlul său⁴⁵. Următorul pasaj demonstrează eșecul politicii lui Rákóczy: în ciuda unor victorii strălucite, lipsa unui sprijin solid și superioritatea strategică a vizirului au dus la căderea sa. Este, de asemenea, un exemplu al tonului tipic al lui Battista Nani, care îmbină descrierea istorică, reflecția morală și atenția la echilibrele politice europene. „În timp ce vizirul își folosea la maximum timpul, a ieșit în campanie și a pornit să se alătore pașei de Timișoara și Buda. Ragotzi [Rákóczy], după ce a adunat cât mai multe trupe a putut și neobținând de la împărat cele trei sau patru mii de soldați germani pe care îi ceruse cu atâta nerăbdare, s-a aruncat disperat în brațele norocului și, întâlnind lângă Arad un corp numeros de turci, care mășăluiau pe lângă un tun, i-a atacat și i-a pus pe fugă, lăsând cinci sau șase mii de morți și mulți, împreună cu comandanții lor, luați prizonieri. Pentru a-și spori faima și credibilitatea, a amplificat avantajul mai mult decât era necesar; dar vizirul, cu un pas mai hotărât, s-a apucat de răzbunare, asediind Gyula, fortificată de o mare împrejmuire de mlaștini, care îngreunau apropierea. Întrucât niciun refugiu nu era suficient pentru cei care se temeau, turcii au apărut curând, iar guvernatorul, fie abătut, fie corupt, s-a predat aproape fără opoziție. Ragotzi [Rákóczy], dacă nu a putut să-și repare fapta, cel puțin pentru a corecta exemplul, i-a tăiat capul. Însă vizirul, mulțumit de cucerire, a oprit pentru moment progresul, a fortificat locul și, infestând acea nefericită țară cu raiduri, a obligat din nou Statele să-l detroneze pe Ragotzi [Rákóczy]”⁴⁶.

Sultanul Mehmed al IV-lea a decis să-l numească pe Acațiu Barcsay drept principe al Transilvaniei, la 7 octombrie 1658. Însă Gheorghe Rákóczy al II-lea nu a renunțat la luptă, trimițând emisari la curțile europene pentru a cere ajutor împotriva otomanilor, subliniind pericolul pe care l-ar reprezenta pentru securitatea Europei căderea Transilvaniei în mâinile lor. „Acacius Bachiani [Acațiu Barcsay], cu aprobarea Porții, deoarece îi promisese un tribut mai mare, a fost înlocuit în Principat [...]. Împăratul a aflat de intenția Republicii de a contribui cu

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ A se vedea *Istoria orașului Oradea*, coord. L. Borcea, Gheorghe Gorun, Oradea, 1995, p. 136-139.

⁴⁶ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 351.

un ajutor valid la sprijinirea Transilvaniei, dar a amânat din nou declararea sentimentelor sale și hotărârea de a trimite forțe⁴⁷.

Nani analizează situația și îl prezintă pe Marele Vizir drept un politician perspicace și calculat, care folosește diplomația de fațadă, fiind mereu gata să recurgă la război. Transilvania pare a fi victima acestor strategii, incapabilă să asigure stabilitatea, și la mila deciziilor luate în altă parte. „Însă Vizirul, bine instruit în tratatele Prinților, nu împăca întotdeauna interesele sau geniile și, ridicând din sprânceană arăta că disprețuia vocile de pace dintre Coroane; totuși, în timp ce oferea rezultatul, ținea în suspans rezoluțiile împotriva Transilvaniei, în care, deși se ajunsese la un anumit acord între Ragotzi [Rákóczy] și Bachiani [Barcsay], mințile șovăiau și afacerile erau în așteptare. Ragotzi, păstrându-și doar bunurile și cele două Comitate din Ungaria, Vizirul nu părea totuși mulțumit și cerea cu încăpățănare poporului să-i trimită capul și pe fiul său ca prizonier. Întrucât acest lucru nu le era în putere, el s-a folosit de pretext pentru a ridica armele, atunci când îi era convenabil, și în același timp se adăpostea de o furtună care, ridicându-se din Asia, îi amenința direct capul⁴⁸.

Nani continuă să ne povestească despre Marele Vizir, ocupat pe de o parte cu calmarea conflictelor interne, iar pe de altă parte cu pregătirea războiului împotriva Transilvaniei. Apoi intră în scenă Principele Transilvaniei, Gheorghe Rákóczy al II-lea, încercând să atragă în război chiar și puterile ezitante. La începutul anului, acesta obține un succes: provoacă o înfrângere turcilor cu peste o mie de morți, dar când sosește sezonul campaniilor militare, armata sa este redusă la doar șase mii de oameni, semn al slăbiciunii forțelor sale și al dificultății de a susține un război prelungit. Pasajul contrastează strategia perspicace a vizirului cu disperarea lui Rákóczy, arătând cum curajul individual, lipsit de o bază politică și militară solidă, nu a fost suficient pentru a schimba echilibrul puterii în Europa Centrală. „În rest, vizirul și-a dedicat toată atenția potolirii disensiunilor interne și pregătirii forțelor sale împotriva Transilvaniei [...]. În Europa, Ragotzi [Rákóczy], crezând că prin declanșarea războiului îi poate forța pe cei care îl detestau cel mai mult să participe, a întâlnit un contingent mare de turci la începutul anului și a ucis peste o mie dintre ei; dar când era pe punctul de a intra în campanie la momentul potrivit, s-a trezit cu nu mai mult de șase mii de soldați⁴⁹.

Gheorghe Rákóczy al II-lea și-a regrupat forțele și, prin mijlocirea lui Ioan Kemény, a reușit să fie reales principe al Transilvaniei pe 29 septembrie 1659. A trebuit însă să înfrunte armata Pașei de Buda la Gilău: bătălia din 22 mai 1660 a fost câștigată de otomani, iar principele s-a retras la Oradea, unde, din cauza rănilor primite, avea să moară în scurt timp⁵⁰. „Cu toate acestea, hotărât să-și încerce norocul cu disperare, a înfruntat armata inamică, care număra douăzeci și cinci de mii de oameni, și a luptat cu atâta curaj încât, expunându-se la orice, a fost pe punctul de a obține o victorie notabilă, când i-a căzut coiful și a fost rănit în cap de o lovitură atât de grea încât, scăpând frâiele, a căzut de pe cal, amețit. Oamenii săi au fost apoi risipiți, iar el a fost dus la un castel din apropiere, unde a murit la scurt timp după aceea; un om capabil de lucruri mărețe și mai demne de laudă, dacă ar fi întreprins mai puțin împotriva unor vecini atât de puternici cu un spirit superior forțelor sale. I-a lăsat fiului său, Francisc, mari proprietăți și bogății, împreună cu amintirile triste ale Principatului pierdut⁵¹.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 361.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 382.

⁵⁰ C. Göllner, *op. cit.*, p. 124-125.

⁵¹ B. Nani, *op. cit.*, parte secunda, p. 382.

Trupele otomane sub conducerea lui Köse Ali Paşa au sosit la Oradea pe 13 iulie şi, începând cu 15 iulie, au insistat asupra predării cetăţii. În aceeaşi zi, locuitorii au trimis un sol să ceară ajutorul Palatinului Ungariei şi al împăratului, crezând că nu pot spera la niciun sprijin din partea principatului, deoarece Acaşiu Barcsay fusese capturat de turci. Când aceştia au refuzat să predea cetatea, otomanii au asediat-o începând cu 16 iulie⁵². „Mulţi erau bucuroşi de soarta lui, dar toţi se înşelau. Bachiani [Barcsay] spera să se bucure de un principat sigur; oamenii se amăgeau că, odată ce vizirul se va fi potolit, războiul va fi încetat. Împăratul credea că îşi poate recupera în linişte comitatele. Dar vizirul, iubind avantajele acestuia mai mult decât îl ura pe Ragotzi, i-a ordonat lui Ali să asedieze Oradea, o fortăreaţă care, într-un cerc mic înconjurată de cinci bastioane, era respectată pentru amplasarea sa, o foarte puternică poartă a Ungariei. Paşa a cucerit imediat oraşul, apoi a asediat cetatea timp de cincizeci şi şapte de zile”⁵³.

La 27 august 1660, otomanii – după un asediu de 46 de zile care a pus o armată turcească de 45.000 de luptători împotriva unei garnizoane de 850 de oameni – au cucerit cetatea, care avea să fie sediul paşalâcului de Oradea timp de 32 de ani⁵⁴. Nani susţine că imperialii au fost reticenţi în a interveni pentru a ajuta Oradea; miniştrii lui Leopold şi consilierul Portia⁵⁵, ezitanţi şi temători, au neglijat problema. Leopold a ordonat doar în mod formal ajutor oraşului, dar fără a oferi resurse sau forţe. „Ungurii au fost profund mişcaţi de un astfel de pericol; dar miniştrii împăratului, arătând că cunosc răul, au neglijat să-l remedieze. Într-adevăr, Portia, timid şi ezitant în sfaturile sale, crezând că poate scăpa de pericol, l-a amplificat şi l-a grăbit, nemaigândindu-se la el. El, dornic să-şi demonstreze puterea şi autoritatea în provinciile în care deţinea posesiuni şi jurisdicţii şi, în acelaşi timp, să adune daruri şi cadouri, l-a determinat pe Leopold să viziteze Stiria, Carintia şi Cragno şi să ajungă la Trieste. Astfel, în timp ce împăratul îşi juca jocul, Oradea lăncezea, Transilvania implora ajutor, iar ungurii strigau cu voci disperate după asistenţă. Împăratul le-a ordonat comandanţilor săi să ajute Oradea, dar, din moment ce nu le-a dat nici mijloacele, nici forţele, cetatea a căzut, iar ungurii au crezut că misiunea avea scopul de a-i potoli mai degrabă decât de a o executa. Aşa a fost. Leopold credea că, odată cu ocuparea celor două cetăţi care se aflaseră în posesia lui Rákóczy, turcii vor fi mulţumiţi; dimpotrivă, s-a dovedit că setea de cucerire creşte atunci când pare potolită”⁵⁶.

În 1660, Ioan Kemény a fost ales principe al Transilvaniei şi confirmat în funcţie de Dieta Transilvaniei (1 ianuarie 1661) în locul lui Acaşiu Barcsay. Neprimind confirmarea din partea Sublimei Porţi, l-a ucis pe Acaşiu Barcsay şi pe fraţii săi, pregătindu-se de război. A fost forţat să fugă de ameninţarea militară turcească, dar a găsit sprijin din partea împăratului Leopold I, care l-a ajutat cu o armată de 36.000 de soldaţi, sub comanda generalului Montecuccoli. Între timp, datorită intervenţiei lui Ali Paşa de Timişoara, Poarta l-a confirmat pe Mihai Apafi I drept

⁵² L. Borcea, *Contribuţii la istoria oraşului Oradea în timpul stăpânirii otomane (1660-1692)*, în *Crisia*, nr. 9, 1981, p. 109.

⁵³ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 382.

⁵⁴ Referitor la asediul otoman al Oradei, vezi: Ion Totoiu, *Contribuţii la problema stăpânirii turceşti în Banat şi Crişana*, în *Studii. Revistă de istorie*, 13, nr. 1, 1960, p. 5-35; L. Borcea, *Un document inedit despre căderea Oradei în mâna turcilor (scrisoarea din 31 august 1660)*, în *Crisia*, 6, 1976, p. 207-231.

⁵⁵ Conte Giovanni Ferdinando Portia, consilier al lui Leopold I în perioada 1657-1665.

⁵⁶ B. Nani, *op. cit.*, p. 382-383.

principe”⁵⁷. „Transilvănenilor el [Vizirul] le-a cerut o creștere a tributului și predarea cetăților. Principele, deși participase alături de turci la campania de la Oradea, și-a dat seama că începeau să fie suspicioși față de el, așa că, anticipând nenorocirea, a renunțat la stat, permițându-i lui Giovanni Chimeni [Ioan Kemény] să fie ales din rândul poporului în locul său. Dar turcii nu s-au mulțumit cu acest lucru, deoarece cei care caută pretexte nu sunt niciodată mulțumiți, Stările Transilvaniei s-au îndreptat către împărat, cerând ajutor și o garnizoană [...]. Între timp, turcii, pregătindu-se cu mare efort pentru anul care urma, au ocupat Alba Iulia fără opoziție, iar tătarii, mărșăluind, au devastat jalnic granița. Vizirul a încercat cu oficii și amenințări să-l determine pe împărat să retragă armele din Transilvania și, dând dovadă de autoritate, l-a numit drept principe pe Michel Abaffi [Mihai Apafi], un om capabil să-l înfrunte pe Chimeni cu alaiul său, pentru a slăbi apărarea provinciei, cu discordia nobililor”⁵⁸.

Ioan Kemény a reacționat prompt și a încercat să-l captureze pe Mihai Apafi I, care era asediat la Sighișoara. Otomanii au intervenit în ajutorul lui Mihai Apafi I, iar cei doi principii s-au confruntat în Bătălia de la Seleușul Mare, în 22-23 ianuarie 1662. Ioan Kemény a căzut în luptă, iar în urma acestei victorii, adversarul său, Mihai Apafi I, a devenit noul principe al Transilvaniei⁵⁹. „Numai Abaffi, după ce a fost dezamăgit de-a lungul iernii de diverse propuneri de înțelegere cu Chimeni, la începutul campaniei a încercat să-l alunge și, după ce l-a atacat cu ajutorul turcilor, l-a învins în așa fel încât nu numai că toți adepții lui Chimeni au fost uciși sau dispersați, dar el însuși a fost masacrat, negăsindu-se nici măcar cadavrul, cu viața sa se pierde orice memorie despre scurta și nefericita sa guvernare. Abaffi, după ce a ocupat cele mai slabe poziții, a atacat Clujul, dar apărât cu curaj de guvernatorul David Rettani din Veneto și susținut de colonelul Schnidau cu două mii de cai, a fost forțat să se retragă. Noul vizir, pentru a se stabili mai întâi ferm în rangul său, nu a grăbit mișcarea viguroasă a armelor. L-a lăsat pe Ali singur în Transilvania, dar cu forțe slabe, cu atât mai mult de bunăvoie, cu cât el, în calitate de confident al sultanei, îl iubea de departe”⁶⁰.

Nani îl menționează pe Davide Rettani, arhitect militar venețian, care a participat la consolidarea fortificațiilor orașului Cluj în 1662. El este pomenit și de Alessandro Maria Vianoli: „Comandantul orașului David Rettani, venețian, care l-a fortificat mult cu lucrări și cu tăieturi interioare și l-a apărât cu atâta statornicie”⁶¹.

Aici încheie referirile lui Giovanni Battista Nani despre situația politică din Transilvania și implicarea acesteia în Războiul de Treizeci de Ani. Prin participarea sa la Războiul de Treizeci de Ani, Gabriel Bethlen a reușit să integreze Transilvania în principalele sisteme de alianțe europene și, cu sprijin militar otoman și românesc, să obțină o serie de victorii care au asigurat rolul important al Principatului în menținerea echilibrului politic în Europa vremii. La rândul său, Gheorghe Rákóczy I, prin acțiunile sale militare, a sporit prestigiul internațional al principatului. Reflectarea acțiunilor principilor transilvăneni în această lucrare, publicată la Veneția, demonstrează importanța contribuției lor la desfășurarea evenimentelor din cadrul conflictului religios care a divizat Europa în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Nani oferă, de asemenea,

⁵⁷ Tahsin Gemil, *Țările Române în contextul politic internațional (1621-1672)*, București, 1979, p. 185-186.

⁵⁸ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 391.

⁵⁹ T. Gemil, *op. cit.*, p. 186.

⁶⁰ B. Nani, *op. cit.*, parte secondă, p. 398.

⁶¹ Alessandro Maria Vianoli, *Historia Veneta di ~ Nobile Veneto. Parte Seconda*, Veneția, 1680, p. 669.

informații detaliate despre schimbările la conducerea principatului transilvănean după încheierea conflictului religios. Tabloul general este cel al tensiunilor dintre otomani și Transilvania la mijlocul secolului al XVII-lea, în care Veneția a fost implicată indirect, având în vedere că războaiele otomane au influențat echilibrul puterii în Balcani și în Marea Mediterană.

Ca diplomat de profesie, Nani a fost martor la unele dintre evenimentele și personajele relatate în cartea sa, așadar informațiile sale sunt corecte, rod al experienței sale directe. Sursele utilizate sunt, de asemenea, de primă mână, având în vedere că în calitate sa de istoric oficial i s-a acordat acces la arhiva documentelor Republicii din Palatul Dogilor⁶², rezultând o carte veridică, plină de detalii importante despre istoria Transilvaniei.

⁶² E. A. Cicogna, *Saggio di bibliografia veneziana*, Veneția, 1847, n. 576, p. 78.

RELATĂRILE CĂLĂTORILOR STRĂINI DESPRE ORIGINEA, LIMBA ȘI MORAVURILE ROMÂNILOR (1710-1810)

Sorin ȘIPOȘ*

FOREIGN TRAVELERS' ACCOUNTS OF THE ORIGIN, LANGUAGE AND CUSTOMS OF THE ROMANIANS (1710-1810)

ABSTRACT

The accounts of the foreign travelers of the 18th century and the first decade of the following century are full of observations regarding the language spoken by the inhabitants of the Romanian lands. For the period of time analyzed, namely the one between the years 1710 and 1810, we identified the accounts of 171 travelers who crossed the Romanian space. Only 27 of them refer to the origin of and the language spoken by Romanians. Of the travelers who talk about the Romanity of the Romanians, 12 have liberal professions, 8 are diplomats, 6 are officers, and one is a merchant. All the visitors consider the Romanian language to be a successor of Latin, based on the similarities between the two. The Latinity of the Romanian language is, for this era, a fact accepted by all the travelers who write about the origin of the Romanians. The travelers who write about the Romanian space use various documentary sources, especially historical, geographical, and philological ones. To these older sources, we can add numerous works published in the 18th century; especially on history and geography, featuring information on the origin and language of the Romanian people. Other travelers, less educated, gather their information directly from the Romanians, remarking with surprise that this country speaks a language that many of them, especially the Italians, can understand. Therefore, most of the voyagers come to the conclusion that the Romanian language is the successor of Latin. The scholars, those who have liberal professions, are closer to the truth, managing to understand the formation of the Romanian language, with its three main components: the Dacian substrate, the Latin stratum, and the Slavic adstrate. Among the voyagers who wrote about the origin of the Romanians, 22 clearly determined that Romanian emerged from Latin, while 21 also spoke about the origin of the Romanians, which they correctly retraced, considering them the successors of the Roman colonists settled in Dacia. For all the travelers who arrived in the Romanian Principalities, the language spoken by Romanians represents the decisive element in determining their origin. Historical data, such as archaeological sources or ancient and medieval chronicles, which talk about the Roman origin of the Romanians, are of secondary importance when it comes to identifying the Romanians as the successors of the Romans. Most of the travelers managed to correctly piece together the cthnogenesis and glotogenesis, as well as the presence of numerous Slavic and Turkish words in Wallachia and Moldavia, and of Hungarian and German ones in Transylvania. We also have five foreign travelers who managed to distinguish between the name Romanian, used by the people themselves, and that of Wallachian, only used by foreigners when referring to them. This aspect is, in their opinion, an argument in favor of their Romanity.

Keywords: Romanity of the Romanians, Romanian Principalities, foreign travelers.

* Universitatea din Oradea; e-mail: sorin.sipos@yahoo.com.